

માહકોને વિનંતી.

કોમિ ચિતાર ભાગ ૧ લો.—આપણા પાક હાજર ઇમામની ગઈ સાલગ્રેહ પ્રસંગે બહાર પડ્યો ત્યારે બીજાને ભાગ તુરત બહાર પાડી શકાશે એવી દરેક આશા હતી, પણ આજ કાલ મોટા મોટા પ્રેસ-વાળા માણસોની હાડમારીને લીધે કામ નહિ લેવાથી આટલી ઢીલ થવા પામી છે અને અમારા માનવંત આલોકને વારંવાર ઉધરાણી કરવા તસ્દી લેવાનું કારણ મળ્યું છે, પણ પ્રેસની હાડમારીને લીધે અમામથી જે ઢીલ થઈ છે તે માટે ક્ષમા માગી લીએ.

કોમિ ચિતાર ભાગ ૨ નો.—આ આ પ્રસંગે બહાર પડતા અમે અમારા માનવંતા આલોકને અરજ કરીએ છીએ કે હવે એવી ઢીલ થવા નહિ પામશે અને જેમ મને તે પેલાસર ભાગે બહાર પાડ્યા કોશેશ કરીશું.

પહેલાં ભાગમાં અમેએ જે વિગત આપી છે તેથી આ ભાગમાં જુદાજુદા ભાગે પણ વારતાનું વજુ જેમ ઉકેલતું જશે તેમ તત્ત્વક વર્ગને વધારે આનંદ મળશે એ જણાવવાની તક નથી, જે એ આલોક ન થયા હોય તેઓને જરૂર આ વિનંતી છે.

હીં બગદકતર.

આ પાંચડી મળવાના કેકાણાં—

૧. ખોળ કાનજી જેનું પુટવાળા હેં જમાતખાના સામે

બડક મુંબઈ નં ૩

૨. મીં એનં એમં બુધવરુદ્ધ-ગેરાસુત્રાફ પાટકો

૩. કાન્ડી મ હોલા હેં બુલ લેમ્બેરી-ગામડમાલ
આગા ખે આલ-મુંબઈ પાટકો

૭૨૬૨

શાહજી

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીરાસિદ્ધ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૮૬૨૭ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ ડો. મ. ચિત્તાર

વિષય ૮-૧૩

પ્રકરણ ૨ જી.

દુષ્ટ સંકેત.

“ દુધ કરાવી પાન ઉછેરો નાગ લગવી સાડ કદી પૂર્ણ પ્રિતે,
થતાં જરી સંતાપ ખતાવે જાત કરાવે ઘાત દુષ્ટ સર્વ રીતે.”

“ હા એજ રસ્તો ફીક છે. ” વિશાળ પણ સુન્ય અને એકાંત દીવાનખાનામાં એકેલા એક આધેડ શખસે પોતાની સામે પડેલા ટેબલ પર લાથ પછાડતાં કહ્યું. અને પાછા ખુરશીપર મંછો આમળતો વિચારમાં પડ્યો.

પ્રિય વાંચક ! આ શખસ દ્રોણ છે ? તે તું નથી ખાણો તેથી તેની ઓઢી ઓળખ આપવી અત્યારે યોગ્ય થઈ પડશે.

* * * *

મહુમદઅલી શેઠ એક ખાનદાન કુટુંબના પ્રદસ્થ છે. તેમની ઉંમર ફક્ત ૩૫ વર્ષની છે પણ તેટલી નાની વયમાં એક ભિખારી જેવી લાલતમાંથી ભૂજ બળથી ભાગ્ય પરિક્ષા અજમાવી, પોતાના લલાટ પરનાં પાંદડાને ઉગાડી ફિરમનનો ઝળકાટ ખુલ્લો કર્યો છે.

મહમદઅલી શેડનો જન્મ ડાહીયાવાડના ભાવનગર પ્રગણના એકાદ ગામડામાં થયો હતો. આપ અકાલાનો ધંધો કરી માંડ માંડ પુરું કરતો હતો. **મહમદઅલી** શેડ એક કંગાલ ઘરમાં ફાટેલી ગોદડીથી વિભુશીત ડાયાના ભરેલા ખાટલામાં જન્મ્યા હતા. છાશ ચટણી અને આજરી કે જવારનો રોટલો ખાઈ ઉછર્યા હતા. **મહમદઅલી** શેડના પિતા જો કે અકાલુ વેચતા પણ દેવયોગે મોટી ઉમરે મેળવેલા આ પુત્ર રત્નને તે ધંધામાં નાંખવાને નહોતા ઇચ્છતાં. એ તેમનો પુત્ર પ્રત્યે પ્રેમ હતો. **મહમદઅલી**ના પિતા નાગજીભાઈ ગજાતા હતા કે છોકરો કાંઈક ભણશે તો ક્યાંઈ પણ કમાઈ આશે. અને તેથી દ્રાહ્મણ ભોગે મુખ દુઃખ વેડીને ભણાવવાની તેઓને મોટી હેંશ હતી. જ્યેક વર્ષની ઉમરે **મહમદઅલી**ને ગામડીયા મહેતાજીના હાથ નીચે સોંપ્યો.

મહેતાજી ટ્રેન થયેલા નહતા, જુગોળ ઇતિહાસ કે નકશાનું મહેતાજીને ઘણું થોડું ભાન હતું. કારણ કે હોપ સાહેબની કાશેશો હજુ ડાહીયાવાડમાં વધારે સ્ફુલ્લ ખોલવા કારગત નહોતી નીવડી. ગામડીયા મહેતાજી મુઠી ભર દાણાની શીયી પણ અચ્ચાઓને તાલીમ આપતા.

મહમદઅલીભાઈ પણ આવા એક શિક્ષકના હાથ નીચે તાલીમ લેતાં. જુગોળ ઇતિહાસ કોઈએ જેવા વિષયો શીખવાનું જો કે **મહમદઅલી**ના નશિયમાં નહતું, પણ તેમાં રોકાઈ રહેવાનો મગજ બીજા વિષયોને વધારે પાંકા બનાવી શક્યો. હીસાબ લેખાંમાં **મહમદઅલી** શેડ કાટ બન્યાં. ચાર વર્ષમાંતો તેઓ નામુ વીગેરે શીખી ગયા અને પોતાના પિતાને નામાડામામાં મદદ રૂપ થઈ બડ્યા.

મહામદઅલી શેઠના પિતાને ભણાવવાની તીવ્ર ઇચ્છા હોવાં છતાં, **મહામદઅલી**ના ક્રીસમતમાં વધારે વિદ્યા નહિ હતી. કારણ કે **મહામદઅલી** શેઠની દસ કે આર વર્ષની ઉમરમાં તે તેમના પિતાશ્રી ખુદાની રહમતે પહેાંચ્યા અને તેથી પોતાની વિધવા માતા તથા પોતાના ભરણ પોશણની ચીંતા પોતા પર આવી પડી. પિતા સાથે ધ્રુરસદના વખતમાં કામ કરેલ હોવાથી, પોતાનો ધંધો પોતે ઉપાડી લીધો અને ઘર વ્યવસ્થા અગાઉ માફક ચાલવા લાગી.

માતાને પુત્ર વધુ ગંતવાની સ્વભાવિક ઇચ્છા હોય છે અને મુખ્ય કરીને આલ લક્ષ્મને પુછી મળવાનું તે એક કારણ છે. **મહામદઅલી**ની માતા પણ એજ ચિંતામાં રહેતા અને પોતાના ભાઈને સમજાવી પટાવી તેની પુત્રી ખયરૂનીસાનું સગપણ **મહામદઅલી** સાથે કરી દીધું. **મહામદઅલી**ની ઉમર ભાગ્યેજ ૧૨ વર્ષની હતી તેવામાં તે **મહામદઅલી**નો વિવાહ કરી ઘરઆરી કરી દીધો. આગક **મહામદઅલી** વિવાહમાં કે વહુમાં શું સમજે ? અને આળંકા ઘણો થોડો વખત સાથે રહ્યા કારણકે **મહામદઅલી**ના મામાએ પોતાની પુત્રીને પોતાને ત્યાં બોલાવી લીધી, અને ઉમરે પહેાંચ્યા બાદ બોળાવવાનો વિચાર રાખ્યો.

પુત્રને પોંખવાનો અને વહુને ઓવારણા લેવાનો હલાવ માતાએ લઈ લીધો હતો અને એજ ઇચ્છાએ તેમને ટકાવી રાખ્યાં હોય તેમ વિવા થયા બાદ છ માસની અંદર તે તેઓ પણ પુત્ર તથા પુત્ર વધુને આશિરવાદ આપતાં સ્વધામ પહેાંચ્યાં.

હવે મહુમદઅલીને મામા સિવાય બીજી ઝોથ ન રહી. આટલી કાચી વયમાં મહુમદઅલી માથેથી માત-પિતાનું જીવ ઉડી ગયું પણ તે દુઃખે તેને ધીરે બનાવ્યો. મહુમદઅલી નાનપણથી જ ચંચળ હોવાથી તે પોતાની હાલત સારી રીતે સમજી શક્યો. મહુમદઅલી વેપારી બન્યા બંને હિમતવાન હોવાથી પરદેશ તરફ પોતાનું ચીત દોડાવ્યું, અને મામાને વાત કરી. મામા પોતાના જમાનને એમ પરદેશ જવા દે એમ નહિ હતું. મામાએ મહુમદઅલીને સમગ્રવી પરદેશ જવાની વાત વિચરાવી. મહુમદઅલીએ ત્યારે વંતયું કે મામાની મજા મુજબ ચાલવાથી તે પોતાની તેમમાં કાચી શકે તેમ નથી, ત્યારે પોતાની મેજે કામ જવાના વેપારી સાથે બંદોબસ્ત કરી બહાર ગામતરે જવાને બદલે ઉપડી ગયો, અને મુબ્બા આવી પોતાનો વિચાર સવિસ્તર કાગળદ્વારા જણાવી જવા ઉપડી ગયો.

મહુમદઅલીનો શેઠ જાતે બાટીયો હતો. પર જાત હોવા છતાં તે મહુમદઅલીને ઘણો ચાલતો અને પોતાના પુત્ર માફક રાખતો. શેઠને કાંઈ પુત્ર-પુત્રી નહિ હોવાથી મહુમદઅલી તરફ અથાગ પ્રેમ રાખતો પણ ત્યારે તેને તે એક ખોખનો છોકરો છે એમ જણાવ આવતો ત્યારે જરા વિમાસતો. શેઠ ઘણી વખત એમ વિચારતો કે “આ મારો પુત્ર હતે તો કેવું સાઈ ? અગર તે એક મારી કામનો જ હતે તો કેવું સાઈ ? હું તેને ખોજે ખેસાડતે ! !”

પાંચ વરસ જેટલા હુંક અરસામાં મહુમદઅલીએ પોતાની કુતે-હથી તથા શેઠના ચાલથી મુતીમતી જગા મેળવી. મુતીમ થવાની સાથે

પોતાની સ્ત્રીને બોલાવી લીધી અને એક મકાન ભાડે લઈ રહી ગ્રહસ્થાશ્રમ ચાલુ કરીધો.

એ વર્ષ બાદ શેકે મહુમદઅલીને દુકાન કરાવી ધીર-ધાર કરી ઘણો આગળ વધારી દીધો અને “ લોખંડને પારસ અડકે તો સોવન બને ” તે મુજબ પોતાની પ્રિતી સંપાદન કરનાર મહુમદઅલીને પોતાના જેવો શેકીયો બનાવવાની ઉત્કંઠાને કેટલેક દરજ્જે પાર પાડી દીધી.

મહુમદઅલી જાતે આગળ ૧૦ વર્ષ થયાં કે એટલામાં તો મહુમદઅલીનો ભારીયો શેક પોતાનો ધંધો તથા ગુડવીલ મહુમદઅલીને સોંપી પોતાનો ધંધો બંધ કરી દેશમાં ચાલ્યો જવાથી મહુમદઅલી જવામાં એક આગેવાન શેક તરીકે પંકાઈ ચુક્યો અને સરકાર દરબારમાં મહાન મોભો ભોગવવા લાગ્યો.

મહુમદઅલીની સ્ત્રીને ફક્ત એ જ પુત્ર થયા હતા. એકનું નામ કરીમ હતું અને બીજો નાનો હોવાથી બાળુ કરીનેજ બોલાવતા.

સુખ દુઃખના છાંયડા ચાલ્યા જાય છે. ભાગ્યના ચક્રનું પાસુ ઘડીક એક એક બાળુ તો ઘડીકમાં બીજી બાળુ હોય છે અર્થે જ કહ્યું છે કે—

The wheel of fortune is always round
While one side's up the other on ground

ભાગ્ય ચક્ર હંમેશાં ગોળા ફર્યા કરે છે, જ્યારે એક પાસુ ઉપર હોય છે ત્યારે બીજું જમીન પર હોય છે.

મહામદવ્યલી શેડના ભાગ્ય ચક્રનું સુખનું પાસુ હવે ફરવા લાગ્યું. મનુષ્યને લક્ષ્મીની આવક જવક ઉપર સુખ દુઃખની છાંયડી હોય એમ નથી. **મહામદવ્યલી** પાસે નાણું અઢળક હતું તેમાં કાંઈ નુકશાની ન પહોંચી પણ **મહામદવ્યલી**ની સ્ત્રી ખયરૂનીસા ક્રોધ મર્જનો ભોગ થઈ પડવાથી એકા-એક આ જહાનમાંથી કુચ કરી ગઈ.

પ્રિય વાંચક ! પોતાના સુખ-દુઃખની સહચરીના આમ એકા-એક વિદાય થવાથી **મહામદવ્યલી** શેડને કેવો આઘાત થયો હશે ? તેનો તુંજ વિચાર કર. જ્યારે બકાલુ વેચી માંડમાંડ બે પદસા કમાઈ પોતાની સ્ત્રીને **મહામદવ્યલી** શેડ આપેતા ત્યારે તે શુશીલ પત્નિ કેવા આવેશથી પોતાના પતિને વધાવતી ? જ્યારે **મહામદવ્યલી** શેડ બકાલાના ધંધામાંથી થાકી ઘેર આવતા, ત્યારે પતીને પરમેશ્વર કરી પુજતી, શુશીલ ભાર્યા ખયરૂનીસા તેની એવી ચાકરી બરદાસ કરતી કે **મહામદવ્યલી** શેડ ઘડીભર સ્વર્ગનું સુખ અનુભવતા.

મહેલમાં હજારો માણસની હાજરીમાં રેશમી ગાદલામાં, કંકાસમય સ્ત્રી સાથેના સહવાસ સુખ કરતાં કાટેલ-ટુટેલ ગોદડીવાળા ખાટલામાં શુશીલ મધુરી સ્ત્રીનું સુખ ઘણું ચઢીઆતું હોય છે. **મહામદવ્યલી** શેડે તે સુખ અનુભવ્યું હતું. ચીંથરેલાલ કપડાં પરિધાન ખયરૂનીસા જે રીતે પતીને પુજતી તેજ રીતે લાખોના કીમતના શ્રંગારમાં શોભતી છતાં પતીને પુજતી હતી, કદી તેણે ઘરેણાં કપડાં માટે પતીને પૂજ્યા નહોતા.

કદી તેણે પતી પર રોશ નથી કાઢ્યો. ઘરનું રાંધવાનું કામ તેણે બીજને નથી સોંપ્યું અને અનેક દારીઓ હોવા છતાં પતીને લગતી દરેક ચાકરીમાં તેણી જ કામ કરતી અને તેમાં તે પુન્ય સમજતી. ગરીબ પણ ખાનદાન કુળની બાળાઓ હુમેશાં પતીને ઇશ્વર સમજવાનું શીક્ષણ પામેલી હોય છે. તે તેનું સર્વસ્વ પતીમાંજ સમજે છે અને તે એમ માનતી હોય છે કે પતીનો રોશ કે શંતોષ જ નર્ક શ્વર્ગ આપી શકે છે. પદસાની રેલ છેલમાં ઉછરેલી, બુવાને હાથે મોટી થયેલી અને બીજને ધાવણે ઉછરેલી બાળા કદાચજ પોતાના પતીને એમ માનશે ! સ્ત્રી-પુરૂષના સમાન-હક માંગવાનો ક્રોધ રાખતી, પોતાને સુધરેલી માનતી, આજ-કાલની શહેરી બાળાના મગજમાં ખુમારી ઓરે હોય છે ! તે પતીને નમાવવામાં પોતાની વડાઇ અને બહાદુરી સમજે છે.

મહામદઅલી શેક આ સર્વ જાણતો હતો કારણ કે ગરીબાઇના નીચાણમાંથી બહુ બળથી ઉતરતીના શાખરે પહોંચેલો હોવાથી તેણે સુખ-દુઃખના સારાં નરસાં વળાં જોએલાં હતાં. ખયરૂન્નીસા જેવી પત્ની તેને મળવાની જ નથી એમ તેને પુણું ખાત્રી હતી અને અત્યારે આટલી વયમાં તેને બીજ કરવાની ઇચ્છા પણ નહતી. સુખ-દુઃખની બાગ્યશ્રી જતાં તેને સર્વ લક્ષ્મિ અને વધભવ ખારો થઇ પડ્યો. તે દીવસે દીવસે ગળવા લાગ્યો પણ, જન્મ્યું તે જવાનું જ તેને માટે હર્ષ કે શોક શો ? એવા જ્ઞાને તેની દેહ ટકાવી રાખી.

વખત પોતાનું કામ કરે જાય છે. કાળ દુઃખ ધ્રાને વિસરાવનાર, મટાડનાર છે અને તેથી—

“ દીન ગયા ને માસ ગયા, વર્ષે આંતરીયા.

લાંબા કાળે સાલ્યા, નામે વીસરીયા. ”

તે મુજબ મહામહાઅલી શેઠ ખચડ્ડનીસાને વીસરી ગયાં. કદી કદી પુત્રોને જોઈ તેની માની યાદી આવે છે પણ તેથી આગળની માફક ઉંડો શોધ નથી થયો. અહા ! કાળ તારી સત્તા મહાન છે ! હવે મહામહાઅલી શેઠને બીજી પત્ની કરવા વિચાર થવા લાગ્યો. મિત્રના દબાણે તેને અનુમોદન આપ્યું અને બીજી પત્ની કરવા અર્થે મહામહાઅલી શેઠ દેશમાં ગયા. ”

*

*

*

*

મહામહાઅલી શેઠ બીજી પત્ની કરી આવ્યાને આવે છ માસ થઈ ગયા છે. પણ તે છ માંસમાં તો મહામહાઅલી શેઠને છ ભવ વીલ્યા છે. મહામહાઅલીની નવી પત્નીનું નામ લયલાબાનુ હતું. લયલા લાડમાં ઉછરેલી, થોડું ભણેલી, અને નાદાન બુદ્ધિની હોવાથી ઘણી મગરૂર હતી વળી અધુરામાં પુરૂ “મરકટ ને વળી મદીરા પીયે” તેમ લાખોની ઘણીયાણી કહેવાણી એટલે તેના નાકના ટેરવે કંઈ મેશાં ઉંચા રહેવા લાગ્યા. ગુરખા સુરખાને તો તે જવાબ દેવાને પોતાના પોઝી શનમાં હસકાર્ત સમજવા લાગી. પોતાની જુની એનપણી સાથે મળવાને પોતાને હસકાર્ત ગણવા લાગી, અને હવે તો જવામાં આવી હોવાથી સર્વ નોકર ચાકર પેઢીના મેહેતાઓ સુધાં બદલે આખી જગત તેના પાસે ગુલામ હોય તેમ સમજવા લાગી એટલું જ નહિ પણ મહામહાઅલી

શેકને પણ તે કાંઈ હાસ્યાખમાં ન ગણતી. “પત્નીની ફરજ છે કે પત્નીનું માન જાળવવું, પત્ની: પત્નીને તુચ્છ ગણે તો પત્ની શા માટે ઉપર પડતી જાય? અન્નેના હકો સરખા છે. અન્નેને ખુદાવંદ તાલાએ પેદા કર્યાં છે, કાંઈ સ્ત્રીએ ખુદાવંદ તઆલાનો ગુન્હો નથી કર્યો કે, ખુદાની દાસી થઈ રહે, અન્નેએ એક બીજનો મોભો સાંચવવો જોઈએ. પત્નીનું અપમાન સ્ત્રી કરે તો તેમાં ગુન્હો શાનો? એમાં ક્યાં ચોરી કે છીનાણવું કરવાનું હતું? પત્નીની ફરજ છે કે પોતાનું દામન સાંચવવું. આકી પત્નીને ખુદાવંદ તાલા માફક ગણવું એ બધું ધર્મીગ છે અને જુના જમાનાની કહાણી છે. એ શાસ્ત્ર પુરૂષોએ બાંધ્યા છે અને તેમાં તેમનો પક્ષપાત હોયો જોઈએ, સ્ત્રીઓએ જો તેવા શાસ્ત્રો બાંધ્યા હોય તો તેઓ પણ પોતાનો પક્ષપાત કરી એમજ લખત કે સ્ત્રીઓને દેવીઓ ગણી પુજવી જોઈએ. એવો પક્ષપાત આ જમાનામાં ન ચાલે.” વગેરે વગેરે મન ધડીત સવાલ જવાબોથી પોતાનો અભિપ્રાય બાંધી તે પર વર્તતી અને તેથી મહુમદઅલી શેક પત્ની સુખમાં સદા નિરાશ રહ્યા.

એટલેથી ન પત્યું, નવી વહુ, નવું લકડુ બેગું લાગ્યા હતા.

નવી વહુ લયલાનો એકનો એક મોટો ભાઈ હતો જેનું નામ શમસુદીન હતું. શમસુદીન નાનપણથી તોફાની અને દગાબાજ હતો જે કે તે મેટ્રીક સુધી લખ્યો હતો પણ તેનામાં સદગુણો બીલકુલ નહોતાં આવ્યા. રેસ સોરટીનો બહુ સોખીન હતો અને જલદી લખોપતી થઈ જવાની ગણતરી હમેશાં રાખતો. તેનો પીતા પ્રજ્યાત સટોડીઓ હતો પણ પાછળથી ઘોડી પુંછ રહેવાથી તે ધંધો તેણે છોડી આપ્યો હતો, આગલી કમીની લીધે તથા ચાલુ નોકર ચાકર રહેણી કહેણીના બપકાને

લીધે હજારોનું દેવું છતાં શમસુદીનના આપે પોતાની આખરે જાળવી રાખી હતી. લયલાના વીવા બાદ એએક માસના અરસા બાદ તેનો આપ મરણ પામવાથી પીતળ પળખાઈ ગયું અને અતે શમસુદીનને બહેનનો આશરો લઈ જવા ન્હારી આવવું પડ્યું.

શમસુદીનને લુચ્ચાઈ અને દગાબાજ ગણહુતીમાંજ પીવરાવવામાં આવી હોવાથી તે હમેશાં તેમાંજ પ્રવર્તતો, ખુશામત અને ખોટા ડોળથી ભોળા મહમદઅલી શેઠની પ્રિતી સંપાદન કરી મુતીમતી જગ્યાએ જઈ બેઠો. મહમદઅલી શેઠ ભોળા હતા અને લયલાની ભરવળીથી અને બીકથી પોતાના શાળાથી થતું કેટલુંક નુકશાન આંખે જોવા છતાં અખાડા કરતા. “સગાને મદદ કરીજ નેહએ પછી સગામાં ને બીજામાં શો ફેર ? મને પરાઈ જતનાએ આટલો શીખરે પેહોંચા-ડ્યો તો મારા સગાને હું તેટલું કહું તેમાં મેં શું વધારે કર્યું ?” એમ હમેશાં ખ્યાલ કરી શાળાની બુલો તરફ ન જોતાં. આંસો અર્થ દગાબાજ શાળાએ ઉલટો કર્યો. શેઠ તો મુર્ખ છે એને ક્યાં છે દીનકે દુનીયાનું જાન ? વિગેરે સમજી ઓર વધારે ગોટાળો ચાલુ કર્યો.

ચોરી અને દગાંથી પાંચ પહિસા ભેગા કરી પોતાના નામે એકમાં જમા રાખી શમસુદીન ન ધરાણો પણ આખી પેદીનો ધણી થવા અને બહેનને બીજા માંગતી કરવાનો ઈરાદો કરવા લાગ્યો.

ધાર્યું ધણીનું થાય છે, અગાડનાર હજારો છતાં અચાવનારે એક સમજી છે. બોળા શેઠનો એસી મોલા છે, પેદીમાં એક બુનો તોડર નામે

ધનજી નીમકહલાલ અને શેઠ માટે જન ફેશની કરનાર હોવાથી દગા-
બાજનો દગો ફાવી નહિ શકે, તે આપણે આગળ જોશું. શમસુદીનના
સર્વ કૃત્યો તરફ ધનજીનું ધ્યાન છે. શમસુદીન એમ ધારે છે કે તેના
કૃત્યો કોઈ જાણતું નથી પણ અનુભવી પાકટ ધનજી તેને હથેળીમાં
રમાડતો હતો. કાલો કાલો બોલો ધનજી શમસુદીનના સર્વ તર્કટ
જાણતો હતો. પણ નવીના હાથમાં રમતા શેઠને એ વાતથી ચંતાવવામાં
પોતાને અને શેઠને બંનેને નુકસાન હતું એમ તે જાણતો. ધનજીના
હાથે બંને બાળકો રમેલા હતાં તેમનો ખ્યાલ જ્યારે ધનજી કરતો
ત્યારે એકાંતમાં ઘડીવાર આંસુ સારતો.

મહમદઅલી શેઠ જે ક પોતાની આગલી પત્નિને કાળે કરી
ભુલી ગયા હતા પણ નવીને જોઈને તે રોજ યાદ આવતી. તેના ગુણ,
રૂપ સાથે જ્યારે નવીની સરખામણી કરતાં ત્યારે એકાંતમાં આંસુ પાડતા.
તેમને પ્યારી અયંરૂનીસાની પ્રસાદીરૂપ, એ બાળકો ઉપર ઘણો પ્રેમ
હતો અને પોતાની ગત પત્નિના પ્રસાદીરૂપ આ બાળકો જોઈ તેમનું
ઘણું દુઃખ વિસારે પડતું. ઘરની કુલારજન તરફથી સુખની તેમને આશા
નહી હતી. તેમને વળી આગલી પત્નીનો આગલો શોક પાછો તાજે થયો
હતો. વગેરે કારણોને લઈને તેમને આ સંસાર અકારો થઈ પડ્યો હતો.
વેપાર પર ઘણું થોડું ધ્યાન હતું અને પોતાનો શાળો ચલાવે છે તેમ માની
તે તરફ જરા એ દરકાર હતા. શેઠના ઘણા હિતેચ્છુઓ આ સર્વ જાણતા.
શાળાના કર્મોથી વાકફ હતા અને તેથી પેટે બળ્યા ઝળ્યા કદી કદી
શેઠને જાહેર કરતા પણ દુતીયાથી કંટાળેલા શેઠ તે તરફ વધારે લક્ષ
આપતા નહીં ખુલે ખુલું કહેવાને કોઈની હીમત નહોતી ચાલતી કારણકે

તેઓ જાણુના હતા કે તેમ કરવાથી બહાર વાત પુટે તો નવીના અને મુનીમના ગુસ્સાના ભોગ થઈ પડે એવી ધાસ્તી હતી. ઉન્મત નવીના હાથમાં શેઠ રમે છે એમ સહુ માનતુ કારણ કે **મહુમદઅલી** શેઠ નવીના દરેક કાડ પુરવાને અને ઘરમાં કંકાસ ન થાય તે હેતુસર નવીના ગમે તેવા બોલને માથે ચડાવતા, આ સર્વ કારણો દુષ્ટ **શમસુદ્દીન**નો રમ્મો સાફ કરતાં અને તેથી તે દુષ્ટ પોતાને રસ્તે સરળ રીતે વધે જતા હતા.

આજે તે એજ વિચારમાં હતો કે જ્યાં સુધી શેઠના વારસદાર બેઠા છે ત્યાં સુધી તે શેઠ થવાનોજ નથી, એમ સારી રીતે સમજતો હોવાથી તે આખતમાં તે ગુંથાએલો હતો.

લોભ ! અહા લોભ ! દુનિયાની માયા તારી શક્તી અજબ છે ! તારા માટે કેટલાક પુત્રોએ પોતાના આપના રક્તમાં હસ્ત બોળ્યા ? કેટલાક ભત્રીજાઓએ કાકાના ગળા પર છુરી ફેરવી ! કેટલીક સ્ત્રીઓએ પોતાના પત્નીની છાતી પર ચડી પ્રાણ લીધા ! કેટલાક નોકરોએ પોતાના પોશાણુદારને દગો દીધો. છતાં તે અતે કોઈની થઈ નથી અને થવાની નથી. જેમ મૃગજળ તરફ પ્રાણી દોડે છે તેમ માયાથી સુખ મળે છે એમ ઘણાંકે અજ્ઞાનો માને છે, લક્ષ્મીજ સુખ આપનારી છે એમ કેટલાક લોભીયાઓ માનતા હોય છે પણ તેઓ ક્યાં જાણે છે કે ?

નથી સુખ સાધન કંઈ ધનમાં

સર્પ બહુ વસ્તા ચંદનમાં. [ગાણાભાઈ]

શમસુદ્દીન તે પ્રપંચી માયાનો ભોગ થઈ પડ્યો હતો. લક્ષ્મીજ જ સ્વર્ગનું સુખ મળે છે, લક્ષ્મિ મળવી તેજ સ્વર્ગ ! આખરતના સ્વર્ગ

માટે ધર્મ ધ્યાન કરવું એ બધો ગપાટો. અને ધર્મ હોંગીના હોંગ છે એમ માનતો અને તેથી ગમે તે ભોગે પોતાનો સ્વાર્થ સાધવા તત્પર હતો.

તેણે પોતાની તેમ આડે આવતા કાંટાઓનો નાશ કરવા વિચાર કર્યો. પ્રથમ કાંટો તેના બે પુત્રો લાગ્યા તેમનો નાશ થાય ત્યાર બાદ શેકને ગમે તેમ સમજવી પોતાના પુત્ર કરીમુદીનને શેકના દત્તક તરીકે લેવરાવી, બહેનનું વહેણાં મોડું કાશળ કાઢી અને અંતે શેકને ગમે તેમ કરી પોતે ઘણી થઇ જવાના વિચાર કરતો હતો. તેના ચહેરા ઉપરથી તે કાંઈ ભયંકર પ્રપંચ કરતો હોય, એમ જણાતું હતું. ઘડીમાં કપાળમાં કડચલી પડતી અને ઘડીમાં ચહેરા પ્રકુલીત બનતો. ઘડીઘડી મુઝ પર હાથ જતો હતો અને અંતે એક નિશ્ચય પર આવી ટેબલ પર હાથ ઠોકી બોલ્યો કે—

“ હા એજ રસ્તો ડીક. છે ”

પ્રકરણ ૩ જી.

નિમકહલાલ ધનજી.

“આલા કેટલો પ્રપંચ ફેટલી દુષ્ટતા ! ઓ દુષ્ટ જ્ઞાન, તારી ભુખ હજી પહોં ન લોંઘી ? મુંબઈમાં એ આયડ્યો રખડતા : ભીખારીમાંથી આજે લખોંની ચાવી તારા હાથમાં સોંપનાર, તારી લાજ આયડને વધારનાર, તારા ઉપર અનેક ઉપકાર કરનાર ઉપરજ તારૂં પ્રપંચી ખંજર ઝડી માવે છે ? તે ખંજર આડે હું ઢાલ થઈશ, તે ખંજર મારી છાતીમાં ઝીલીશ, પણ તે દેવી પુરૂષ, મારા અંગના પોશનાર, મારા અન્નદાતાને હું બચાવીશ. મારા એ કાર્ય માટે મારી લિખ્મ પ્રતિજ્ઞા છે કે—

(રોળાવત)

હાલે માસના માસ પડે કરવા ઉપવાસો,
હાલે આજથી સદા પડે કરવો રણવાસો
હાલે વસ્ત્રમાં રહે એક લંગોટી કુટી
ધર્મ કર્મથી કદી નથી જવાનો છુટી.

વળી—

શું થાશે જો દેહ જોડથી જુદા થાશે ?
શું થાશે જો જીવ દેહથી આલો નહાશે ?

શું થાશે જો નામ વંશ સાથે ભુસાશે ?
દુષ્ટ નરાધમના હવે પ્રપંચો નહિ શેહવાશે.

કંગાલ પણ સ્વચ્છ દીવાનખાનામાં ઇજ્જત પર લેટેલા એક વધો વય પુરૂશે જરા ખડો થઈ ઉપલા શબ્દો ઉચાર્યા. તેની આંખમાં ખુન હતું. તેના વૃદ્ધ અવયવો કંપતા હતા, તેના સુફેદ બાલો ઉભા થયેલા જણાતા હતા. જો કે તે અંગે નીર્બળ જણાતો હતો પણ મનનો મજબુત હતો. તેણે ઘણાં મુખ દુખ જોયાં હતાં. તેણે ઘણાઓની ચાકરી કરી હોય એમ જણાતું હતું, તેણે ઘણાં સારાં નરસાં માણસોનો અનુભવ લીધો હોય તેમ તેના મુખ ઉપરથી અત્યારે જણાઈ આવતું હતું.

પ્રિય વાંચક, આ શબ્દો બીજો કોઈ નહિ પણ મહમદઅલી શેકનો નીમક હલાલ નોકર ધનજી છે, આપણે ગત પ્રકરણમાં સમસુદીનનો દુષ્ટ હેતુ વાંચી ગયા છીએ, તેની આ વફાદાર ધનજીને ખબર પડી છે, અને તેથી તે અત્યારે આટલો ઉશ્કેરાયલો અને આકુળ વ્યાકુળ જણાય છે.

શમસુદીને કેટલાક મુખ્ય માણસોને પોતાના હાથમાં લીધા હતા. તેમાં ધનજી પણ હતો, ક્ષાલય આપી હોદ્દો વધારી કે પ્રપંચથી તેણે શેકના ઘણાએક જુના માણસોને ફેરવ્યા હતા, અત્યારે ધનજી શીવાય શેકનું કોઈ હિતચિતક રહ્યું નહિ હતું, ધનજીએ જ્યારે જોયું કે તમામ મામલો ફેરવાતો જાય છે, ત્યારે તેણે પણ જાહેર રીતે શમસુદીનના પક્ષમાં રહી, તેનો વીશ્વાસ મેળવી લેવા બનતું કયું. શમસુદીન ઘણા-

એલ ધનજીની બુદ્ધિ આગળ મહાત હતો, તે ધનજીને પોતાનોજ સમજવા લાગ્યો અને પોતાની ખાનગીમાં ખાનગી વાતમાં તે ધનજીનીજ સલાહ લેતો. તેને ધનજી સીવાય બીજાનો વીશ્વાસ થોડો હતો.

* * * * *

સવારના સાત વાગ્યા છે, શમસુદ્દીન પોતાના ખાનગી રૂમમાં ઢાંઢ સાથે મસલત ચલાવી રહ્યો છે અને પોતે તક્યાર કરેલો પ્લાન કેમ અમલમાં મુકવો અને તાકેલ નીશાન પર કેમ વખતસર અંચુક નેમથી ફટકો મારવો તેમાં મશગુલ છે, તે ઢાંઢને સમજાવતો હોય તેમ જણાય છે, તે બીજા ઢાંઢ સાથે નહિ પણ ધનજી સાથેજ મસલત ચલાવી રહ્યો છે.”

“ આ પ્રસંગ ચુકવા જેવો નથી. ” શમસુદ્દીને ધનજીને મક્કમપણે કહ્યું. “ આપણી બંધી બાળુ આ પહેલા ફટકાની દાર છત ઉપર આધાર રાખે છે. ”

“ એટલી બંધી ઉતાવળનું શું કારણ શેક ! હજુ આપણો પક્ષ સંપૂર્ણ મજબુત થવા દીયો. ” ધનજીએ પોતાનો મત શાન્તિથી જણાવ્યો.

“ તારી અકકલ તેમાં ન પહોંચે. ” શમસુદ્દીને કહ્યું. “ જે આજે થતું હોય તે કાલ પર મુલતવી ન રાખવું કારણ કે તેવા દીલ

થતા કાર્યમાં દેવો પણ વિદ્નો નાખે છે માટે હું કહું તેમજ કર. ”

“ હું તો આપનો સેવક છું. આપ જે આજ્ઞા કરે તે ઉઠાવવા તક્યાર છું. ” ધનજીએ શમસુદીનનો મક્કમ વિચાર જોઈ તેના મતને મળતા થવાનું વાજબી ધાર્યું.

“ ત્યારે મેં ” શમસુદીને નજીક આવી ધનજીના કાનમાં કાંઈક કહ્યું.

આ એક ભયંકર પ્રપંચ હતો. શમસુદીનની વાત સાંભળી ધનજીના રૂવાડાં ઉભાં થતાં હતાં. અંદર ક્રોધાગ્નિનીતો ભડકો થતો હતો, પણ તે ક્રોધ અત્યારે ત્યાંજ સમાવવાનું તે વ્યાજબી ધારતો હતો ધનજીએ સર્વ વાત કંટે કલેજે સાંભળી અને હામાં હા ભણી શમસુદીનને વિશ્વાસ બેસાડ્યો.

ધનજી કાઠીઆવાડના એક ગામડાનો રહીશ ગરીબ પણ ખાનદાન કુટુંબનો હતો, ધનજીના દાદા પરદાદાઓએ સારી નામના મેળવેલી. રાજ્ય દરબારમાં સારો ઓધો અને માન ભોગવેલું. પણ વીકરાળ કાળની ડાળી પાંખની જાયમાં સપડાવાથી આ ખાનદાન કુટુંબ આ સ્થિતિએ પહોંચ્યું હતું ખરૂંજ છે કે—

ઉઝ કાળ વિકરાળની પાંખ ઉઘ્ય ને અસ્ત,
નિશ્ચય તેની જાયમાં આવે વસ્તુ સમસ્ત.

[મનસુખરામ.]

મરીખ તંગ હાલતમાં આવતા છતાં છળ પ્રપંચથી કામ કરવાનો તેણે વિચાર કદી નહોતો કીધો. જાતમહેનતથી કમાવું તેમાંજ તે પોતાની જીંદગીનું સાર્થક માનતો હતો. લક્ષ્મીમાં સર્વ સુખ છે એમ તે નહતો માનતો. ખરૂં સુખ, હૃદય શંતોશમાં છે અને પાપ પ્રપંચ, કાવા દાવા હૃદયને ડંખે છે તેમ તે માનતો હતો, અને રોગીષ્ઠ બળતું શરીર ગમે તેવું સોના ગાંઠીથી મઢાએલ હોય છતાં તે સુખી નથી જ હોતું, તેમ ડંખાતુ હૃદય કદી સુખી નથી હોતું તેમ તે માનતો હોવાથી કોઈ પણ જાતનાં છળ પ્રપંચ, દાવપેચ, કે લક્ષ્મીની લાલચમાં તે કદી ફસાણો નહિ. ખાનદાની તેજ કહેવાય કે જે જીવ જતાં, ભુખે મરતાં, દુકડાના મહેતાના હોવા છતાં અધર્મ કૃત્ય ન કરે કારણ કે:—

[વસંત તિલકા]

રહે છે વને લક્ષ્મી જે મૃગ માંસ ખાય,
તે કેસરી ભુખ છતાં નહિ ઘાસ ખાય.
તેવી રીતે કુલીન કુખ પરે વિશેષ,
તોએ ક્ષણે અધર્મ કૃત્ય કરે ન લેશ.

[દોહતરામ]

લગભગ ૧૦ વર્ષ અર્ધ ધનજી મહામહાશયી શેઠની ચાકરી બળવે છે. સાધારણ મહેતામાંથી તે અચારે મુખ્ય મહેતાની પદવી ભોગવે છે, અને તેથી જ શમસુદીન તેને પોતાના પક્ષમાં રાખવા અનેક રીતે ખુશામત કરે છે. ધનજી આ સર્વ જાણે છે, શમસુદીનને મળી જવામાં જ શેઠનું શ્રેય સમજી હાજી હા લાણે છે અને તેથી જ

અત્યારે ભયંકર પ્રપંચમાં શમસુદીનને ગોળવાળા આંજળી ચટાડી હસ્તો રાખી ધરે ગયો.

ધનજીની સ્ત્રી બે વરસ થયાં ગુજરી ગઈ છે. પુત્રમાં એક પુત્ર નામે અલીમહમદ આશરે ત્રીશ વર્ષની ઉમરનો છે, પિતાના સર્વ ગુણો પુત્રમાં ઉતર્યા છે પોતાના હાથ નીચે નોકરીએ રાખી અલીમહમદને ધનજીએ પાવરધો કીધો. પણ ન્યારે દુકાનનું ચક્ર બદલાતું જોયું ત્યારે પોતાના અંગત સગાને ત્યાંથી ખસેડવાનું તેણે દુરસ્ત ધાર્યું.

પુત્ર ઉપરાંત ધનજીને એક પુત્રી નામે ડાહી કરીને છે, ડાહી નામ તેના ગુણ ઉપરથીજ રાખવામાં આવ્યું છે. ડાહીનો પતી હુસેન-અલી પણ સમજી અને કુશળ હોવાથી પોતાના પુણ્ય સસરાની આજ્ઞા કદી ઉઠાપતો નહી.

આ મુજબ આ ગરીબ પણ કુલીન કુટુંબ પરદેશમાં પણ ધણાં આનંદમાં વસે છે, હુસેનઅલી પણ મહમદઅલી શેકને ત્યાં ગોડા-ઉન કીપરનું કામ કરતો હતો પણ તેને પણ ધનજીએ ખસેડી ખીજીને ત્યાં રખાવી આપ્યો હતો. આ પ્રમાણે પોતાનો રસ્તો સાફ કરી એકલો બુદ્ધો પોતાના અનંદાતા માટે માથુ અર્પવા સંગ્રામમાં આવી ઉભો હતો.

ભયંકર પ્રપંચની વાત પોતાના જમાઈ તથા પુત્રને કરી અને તે માટે શું શું ઉપાય લેવા તે ચોકડું પણ ગોઠવી દીધું.

રાત્રીના બાર વાગે આ ત્રણે જાગી, પોતાના પોશક ધણી માટે એકઠા થઈ મસલત કદી કરાવ કરી જુદા પડ્યા. જુદા પડતાં

ત્રણેની આંખમાં આંસુ હતું, તે આંસુ શેઠના દુઃખનાજ ખાલી નહોતાં પણ આ પ્રસંગ સર્વને જુદો પાડનાર હતો તેના હતાં.

પ્રિય જનો જ્યારે જુદા પડે છે ત્યારે જે આઘાત થાય છે તે વી-યોગીજ નાણી શકે છે. દેટલાક વર્ષો થયાં ચમન કરતાં આ કુટુંબને જુદા પાડવાનો પ્રસંગ એકાએક આવી લાગ્યો. અલીમહમદે પોતાના પીતાને દેશ જવાનું અને પોતે તેનું કાર્ય ઉપાડી લેવા કહ્યું પણ ધનજી એ તેને સમજાવ્યું કે, તેથી બધી બાજી પલટાઈ જાય તેમ હતું. અતે જુદાને મધ્ય દરીયાના મધ્ય ટાપુમાં એકલો રાખી આખા કુટુંબે દેશ તરફ પ્રયાણ કર્યું.

ધનજી વૃદ્ધ હતો આ યુક્તિ એવી રીતે રચાઈ હતી કે ફરીથી તેઓના મેલાપ થવાનું અસંભવીત હતું પણ તેમ કર્યા વગર છૂટકા નહોતો.

દેશથી તાર આવવાથી ધનજીના પુત્ર તથા જમાઈ અચાનક કુટુંબ ભેદીત દેશમાં ઉપાડી જવાના સમાચર લાગતા વળગતામાં ફરી વળ્યા, ધનજીને રોજ માણસો પુછવા આવવા લાગ્યાં, ધનજીએ દેશનો તાર આવવાનું જણાવ્યું અને થોડા રોજમાં એ બધી વાત વિસારે પડી ધનજી હવે એકલો રહ્યો વિચારોની લેવડદેવડ કરવા કાંઈ અંગત ન રહ્યું અને હવે એ બહાદુર ચોંધા પોતાની અકલ શમશેરને હાથમાં રાખી શામસુદ્દીનના પ્રપંચી શસ્ત્રો અને અનેક દુશ્મનો સામે આડગ થઈને ઉભો રહ્યો.

પ્રકરણ ૪ થું.

સમુદ્રમાં અકસ્માત.

“ જે જન્ય જનવે પાછો ન આવે જે આવે તો પરીયાના પરીયા આવે એટલો પદસો લાવે.” એ એક જુની કહેવત, જનવાની આગલી જાણ જલાલી બતાવે છે, જનવામાં કંટલોએક ઉંચી જનનનો કાચો માલ પાંક છે તેથી હિન્દુસ્તાનના સાલકાક વણીકા વલાણો ભરી હિન્દુસ્તાનનો માલ ત્યાં ખાતે લઈ જઈને તેની બદલીમાં તેથી ડબલ માલ ત્યાંથી ભરી લાવતા તેની એટલી કીમત ઉપજતી કે ફરી વખત જનવા જવાની જરૂર રહેતી નહીં. જનવાનો રસ્તો તે વખતના દરીયાઈ મુસાફરીના સાધનો અનુસાર ઘણો બીકટ અને દુર હોવાથી, વલાણો ખરાબે ચડી ભાંગી જતાં કાંતો જનવાને બદલે બીજે બંદરે ધસડાઈ જતાં એથી જનવે જનવામાંના ઘણા થોડા પાછા આવી શકતા અને તેથી જનવાનો મહીમા વધારે હતો.

હાલના સુધરેલા જમાનામાં સુધરેલા સાધનોએ એ કહેવતને જુની કહાણી જેવા કરી મેલી છે. જનવે જવું એ અત્યારે એક સાધારણ

થઈ પડ્યું છે. તેમ ત્યાંના લાભ પણ નહોતો જ થયો છે, જ્યારે મહમદ અલી શેઠ આવ્યા ત્યારે તેઓ એજ આશે આવ્યા હતા અને હીન્દુસ્તાનના થોડા વેપારી હોવાથી અને શેઠ મહેરબાન હોવાથી તેઓ જલદી ઉન્નતીને શીખરે પહોંચ્યા હતા. દરેકના કીસમત એવા હોતા નથી ઉંચા નીચે પગ પડ્યા વગર પછસાવાળું થવાતું નથી વળી “ હુન્નર કરો હજાર લાખ ખાન મલે ન કોડી ” મુજબ ખાલી ઉઘમ કામ આવતો નથી. મહમદઅલી શેઠને અને કૃત્યા હતાં.

જવા મુખ્ય બેટની આસપાસ નાનાં નાના બેટડાં છે, અને ત્યાં ધણી એક જાતના જંગલો આવેલાં છે. મહમદઅલી શેઠ જવાથી બે કલાકના બોટના રસ્તે લેવી નામે ટાપુમાં રહેતા હતા. લેવીબેટ ઘેરાવામાં દશથી બાર માઇલજ છે, પણ ત્યાં ખાતે શેરડી સુખડ વીગેરેના જંગલો હોવાથી, ત્યાંનો પુશકળ, માલ, હીન્દુસ્તાન ખાતે પરબારો જાય છે.

લેવીનામ લેવી નામના કોઈ યુરોપીઅનના નામ ઉપરથી પડેલું છે, લેવી નામના પાદરીએ પહેલ વહેલો આ ટાપુ ઉપર પગ મેલ્યો હતો અને તેથી જ તે બેટનું નામ લેવી પડ્યું હતું. લેવી બેટ અત્યારે એક શહેરના આકારમાં લલકાળું થઈ ગયું છે. જવાના કેટલાક અમલદારો ત્યાં મોટા યુરોપીઅનોના જંગલો આંહીજ છે કારણ કે આંહીની હવા ઠંડી અને પાણી ઉત્તમ છે. આવા અનેક કારણોને લઈને લેવી ટાપુને ત્યાંના રહેવાશીઓ લવલી ટાપુ નામે પણ ઓળખે છે.

દરીયાને પાળ બાંધી ઉપર બગીચો બનાવવામાં આવેલ છે,
 જેમાં હળરો માણસો હવા ખાવા સાંજને વખતે નીકળી આવે છે.
 જવાથી દરરોજ હળરો શોખીન સ્ત્રી પુરુષો આ બાગમાં હવા
 ખાવા કે તે નિમિત્તે પોતાનું સંકેત સ્થાન તરીકે આ સ્થાનને
 વધારે પસંદ કરે છે, જવાથી થોડે દુર એક નાનકડું ટાપુ છે, જે
 વિધ વિધ, નાના મોટા ઝાડ, વિધ વિધ વનસ્પતીથી ભરપુર હોવાથી
 અને અનેક જાતના જનાવરો ત્યાં વસતા હોવાથી તે ટાપુમાં વસ્તી
 કરવાને બદલે તેને શીકારી ટાપુ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે,
 હળરો યુરોપીયનો અહીં શીકાર અરથે ઉતરી પડે છે, આ ટાપુ
 જોવા ધણા શોખીનો દીવસના જાય છે, પણ ખતી વખતે ત્યાં તથા
 તેની આસપાસ ન વસવાનો ખાસ સરકારી હુકમ હોવાથી રાતના
 તે ટાપુનો ઉપયોગ પરીઓ કરે છે, આ ટાપુમાં રાતના વખતે કોઈ
 પણ વસી શકતું નથી અને જો કોઈ ભુલે ચુકે રહી જાય છે તો ખીજે
 દિવસે તેનો પતો મળી શકતો નથી. કેટલાક જુના રહેવાસીઓ કહે છે
 કે ત્યાં રાતના જ્યુપીટર [ઇંદ્ર દેવતા] પરીઓ સાથે આવે છે અને રંગ
 રાગ કરે છે. આવી જુની કહેણીના આધારે આ ટાપુને જ્યુપીટર્સ
 લેન્ડ તરીકે પણ ઓળખે છે. એ ટાપુમાં એવા ઉપવનો આવેલા
 છે કે દુઃખીમાં દુઃખી મનુષ્ય ત્યાં જાય તો તે જગતની તમામ
 જાંજળોને ધડી ભર બૂલી જાય, કુદરતી કુડો, વહેતા ઝરણો, કુદરતી

રંગીન સુગંધી પુલો અને લીસા સુશોભીત, કારમીટ પથરાઓની
અનેલી ફરતી એકદા માણસના મનને આગ આગ બનાવે એવા છે.

*

*

*

*

*

શનીવારની સાંજના જ વાગાના સુમારે એક જલ્દી બોટમાં એ
ખુબસુરત બુલકાઓ આયા સાથે ફરવા જતાં જણાય છે, તેઓ
જ્યુપીટર લેન્ડવાળા બેટ તરફ જાય છે. સાંજના સાત વાગે તેઓ એ
બેટની હદમાં રહી શકે એમ નહિ હોવાથી બોટવાળા જલદી જલદી
લઈ જવાની ધાંધલ કરે છે. ઘણા ખરા બોટવાળા આટલી અસુરે તે
તરફ જવાની હીમત કરી શકતા નથી પણ ખમણા ત્રમણા દામની
લાલચ, આ લોદાને કબુલ કરી ચોતાનું કાર્ય જલદી આટોપી લેવા
ઉતાવળથી બેટ તરફ દોડે છે.

એ કલાકનો રસ્તો ફક્ત બાપ કલાકમાં કાપી તેઓ બેટ નજીક
પહોંચી ગયા. આયા તથા ખચ્ચાં નીચે ઉતરી પગ છુટા કરવા જરા
ફરવા લાગ્યાં. આયા સાથે એક કાળો સીદી નોકર છે. લાંબા પહોળા
હાથ, વિકરાળ ચહેરાનો આ સીદી બનણે આજ બેટનો રખેવાળ હોય
એવો ભાસ થાય છે, પણ તેના તેવા પ્રચંડ શરીરપર એક સોલજરને
શોભે તેવા કપડા હોવાથી આ બેટનો રખેવાળ એવો સુધરેલો હોય
એમાં જરા શંકા થાય છે.

આયા બહાવરી બની બન્ધાઓએ ધોધલ મચાવી મેલ્યાં. પાનું ૫૬.

શ્રી કૃષ્ણ પ્રેસ, અનંતવાડી, મુંબઈ. ૨.

એ સીદી બાદશાહ આવા સાથે બચ્ચાનાં રક્ષણાર્થે હમેશાં સાથેજ રહે છે અને આજે પણ છે. આ સીદી બાદશાહ આજે પોતાના શેકનો હુકમ બળવવા આગ્યો છે અને તે કેમ જલદી પાર ઉતરે તેના વીચારમાં છે.

ઘોડવાળા ઉતાવળ કરવા લાગ્યા. કારણ કે હવે ઘેટની હદ તજી જવાને એતવણીની તોપ પડવાના ટાઇમને ફક્ત દસજ મી નીટ છે. પણ સીદી બાવા મજુકારે શેના ? તે તે એક ઘેલાની માફક આંહીથી આંહી ફર્યા કરે છે. એકાએક તોપનો અવાજ થયો અને સમ્રાજા ઘોટ તરફ દોડ્યા, ખેડા અને ઘોટ કિનારા તરફ દોડી. પાંચેક મીનીટના અરસામાં તો ઘોટમાં એક ભયંકર અવાજ થયો અને ઘોટ સળગી ઉઠી, ઘોટનું ઘન્ટન સળગ્યું હતું, ઘોટવાળા મલગયા આવા બહાવરી બની બાળ બચ્ચાઓએ ધાંધલ મચાવી મેલ્યું. સીદી બાવા દરીયામાં પડી ક્યાં નાસી ગયા તે ખબર ન રહી. એક બે અને ત્રણ મીનીટ ઘોટનું જીવન જીવવાની તક્યારી કરવા લાગી, ઘોટવાળા દરીયામાં ટપોટપ કુદી પડી મોટી મોટી વામ ભરતા લવલી એટ તરફ નાડા. એકાએક ખીજી જળા ઘોટ આવી પહોંચી, નજીક આવી એક જીવાન કદાવર શમ્સ, સળગતી ઘોટમાં કુદી પડ્યો. તેણે જીવની દરકાર ન કરી, પેટરોલની ઝાળથી તેના કપડાં સળગી ઉઠ્યાં, તે તરફ તેનું ધ્યાન ન હતું. એકદમ ખુણામાં સલામત ઉભેલાં રડતાં બન્ને બચ્ચાઓને ગોદમાં દાખી પોતાની ઘોટમાં યાહોમ કુદી પડ્યો.

તેના કુદી પડવાની સાથે બોટ બોંયતણીએ ખેડી આપાનો પત્તો મેળવવાનો ટાઇમ ન રહ્યો અને આગમન શીરસ્તો પોતાની બોટને પાછી ફેરવી આવેલ સ્થાને ચાલ્યો ગયો.

એ બધું પાંચ મીનીટના અરસામાં બની ગયું. સીદી બાદશાહનો પત્તો ન લાગ્યો. ખારવાઓ તો કીનારે પહોંચી ગયા અને સત્તાવાળાઓને અકસ્માતની વાત કરી. આયા બળી મુઠા અને સમુદ્રને કબજે બનાવી સદાની સુતી, બુલદાંઓને દ્રાષ્ટ શીરસ્તો આવી લઈ ગયો, પણ તે દ્રાષ્ટના ગળામાં ન આવ્યું.

ખોળ સૌંદર્ય.

વીસમી સદીની વેદાન્ત ઉપર ફેરો ડીઝાઇનો તથા રમુજ લેખોથી બરપુર દર માસે બહાર પડે છે, લલાજમ-કક્ત ૩૦ ૭૫ દેશાવર માટે ૩૦ ૩૩

લખો-મેનેજર

ખોળ સૌંદર્ય.

જે. જે. હોસપીટાલ સામે,

મુંબઈ નં. ૬

પ્રકરણ ૫ મું.

બારે વહાણુ બુડ્યાં.

અકસ્માત અન્યાને બીજે દીવસે સવારમાં એક સુશાધીત બિંગલમાં, રાજ્યવંશી દીવાનખાનામાં એક ૩૫ વર્ષની ઉમરનો રાજસ પુરસી પર આડો પડી, કાંઈ ન્યુસ વારે ઘડીએ ઉપાડે છે અને મુકે છે. તેની આંખમાંથી આંસુની ધાર અને આંખના ખુણામાંથી ગાંભો પર ઉતરી ખમીસને બીજવે છે, તેને લહોવાની તે દરકાર કરતો નથી. આંસુ તો લહોવાની તેને શુધ પબ્બ નથી. તેનો ચહેરો શોક સાગરમાં કુબેલો કાળજાય છે અને તેના હોઠ જરા ફડકડતા અડઅડતા જણાય છે, તેના આ સર્વ શોકનું કારણ આ ન્યુસનું કાંઈ લખાણ છે. આત્ર પ્રિય વાંચક, જોઈએ કે એવું શું લખાણ છે ?

ભયંકર સમુદ્રમાં અકસ્માત.

“ ગઈ કાલે સાંજના સાત વાગે જ્યુ પીટર લેન્ડ બોટ કીનારેથી પાછી ફરતી એક બોટનું ધનજન એકાએક સળગી ઉડવાથી બોટમાં આગ લાગી હતી, પાંચ મીનીટની અંજ બોટ દરીયામાં કુબી ગઈ

હતી, ચાર ખલાસીયો ઉપરાંત એક આચા જે બચ્ચાં અને બચ્ચાં-
ઓનો રખેવાળ એક સીદી આગબોટમાં હતાં, ખલાસીઓએ બોટને
બચાવવા જીવતોડ મહેનત કરી હતી પણ નીશ્ફળ થવાથી અંતે પોતાની
જાન બચાવવા દરીયામાં પડી તરતાં તરતાં કીનારે આવ્યા હતા,
હાથની સીપાઈનો પતો હજુ લાગ્યો નથી. આચા તથા બચ્ચાંઓ
બાળી મુઝાં હોય તેમ જણાય છે.

તે બચ્ચાં તથા આચા અત્રેના જાણીતા જોબ્બ શેઠ મહમદ-
અલીલાઈના છે, મહમદઅલીલાઈ આ અચાનક દુઃખથી ઘણા ખેચેન
બન્યા છે, અને અમો પણ તેમની દીલગીરીમાં ભાગ લઈએ છીએ.

મહમદઅલી શેઠ આ સમાચારથી તદ્દન દીવાના જેવા થઈ ગયા
છે, તેઓના આરે વહાણ ફુટી ગયા તેમની આશાના કુસો કરમાઈ
ગયાં, તેમને હવે સંસાર કડવો ઝેર જેવો જણાયો, નહિ સ્ત્રીનું સુખ
કે નહિ પુત્રોનું, લક્ષ્મીથી મઠાએલ હોવા છતાં ચિન્તાથી સંસ્કૃત શરીર
સુખી ક્યાંથી હોય ? મહમદઅલી શેઠનું આ સંસારમાંથી દીલ છિડી ગયું.
અને વીરકંઠ થઈ જવા વીચાર કર્યો પણ મોટું નામ, અઢળક ધન,
અને આ દુનીયામાં અવતાર લેવાનું ક્ષાંધ સાર્થક ન થયું એ જોઈ
તેઓના દીલને મોટો ધા લાગ્યો, તેઓ વીચાર કરવા લાગ્યા કે “હું
માયાના પાસમાં અંધ બની ગયો, કંગાલ સ્થિતિએથી હું આટલી
સ્થિતિએ પહોંચ્યો તેનું સાર્થક મેં શું શું કર્યું ? સરકાર દરબાર
અને દરેક સ્થળે મોટું માન મેળવ્યું. દરેક સ્થળે પંદાગો, યજ્ઞોગાન

ગવાયા. પણ મારી કામ માટે, મારા દીન લાઇઓ માટે અને મારા દીન માટે મેં શું કર્યું ? ત્યારે આ જગ્યામાંથી કુચ કરવાનો વખત આવશે, શીરસ્તો આવી જૂલઇ જશે અને ત્યારે મને પૂછવામાં આવશે કે, ખુદાવંદ તાલાએ તને આટલું ધન, આટલી કીર્તિ આપી તેનો શું ઉપયોગ કર્યો ? અહા ! ત્યારે હું શું જવાબ આપીશ ? મેં એકડી કરેલી આ દોલતનો કાણ ઉપયોગ કરશે ? તે હું ક્યાં જાણું છું ? મધમાખીઓ મહેનત કરી મધ એકઠું કરે છે, પણ તે ખીજના ઉપભોગ માટે !! મારી પણ એજ દશા થઇ, ગધ્ધાની માફક મેં આ ધન એકઠું કર્યું, પણ તેનો ઉપયોગ કોઇ ખીજેજ કરશે ! હાય, મારા પુત્રો ! મારી સુશીલ પત્નિના બે પ્રસાદો માટે મેં આ ધન કેટલી સંભાળથી સાંચવી રાખ્યું ? ! અહા ! તેઓ તો હવે નથી, ત્યારે આ ધન પણ શું કામનું ? એવા વઘરાગી વિચારે શેઠ ઘેઝા થયા, ઘડીમાં હસ્તા, ઘડીમાં રડતા, ઘડીમાં હાથ પગ અકાળતા, અર્ધ ઘેઝી અવસ્થામાં જુમ મારી કે “ નવી, ઓ નવી, અહીં આવ ? ”

હયલા દોડતી આવી, હયલા આ અકસ્માતથી દીલગીર થઇ હતી, તે નવી હતી પણ બચ્ચાં તરફ તેનો અપુર્વ પ્રેમ હતો. તેને બચ્ચાં તરફ જરા પણ દ્વેષ દ્રષ્ટી નહતી. તે મગરૂર હતી, પણ દયાની દેવી હતી. તે પતીને વશ રાખવામાં માન સમજતી, મગરૂરી હતી પણ દયા-હીણ નહોતી. તેનું હૃદય મીણનું હતું અને આ બચ્ચાંના વિયોગ જવાળાએ તેને પીગળાવી દીધું હતું. તે રસ હૃદયમાંથી ઉઘો ચડી આંખેદાર નીરંતર વહેતો તે રડતી આવી. પતીની આ હાલત જોઇ

તેનું ગુમાન હેઠું બેઠું. તે પતીને પગે પડી અને છાતી ઉપર માથું નાંખી એકદમ કુડવો મૂક્યો. લયલા આ પહેલીજ વખત શેઠને નમી હતી. આ પહેલીજ વખતે શેઠને પગે પડી હતી ને નમ્ર બની હતી. તેના નાકના ઉંચા ટેરવાને બાળકોના વિયોગ દુઃખે આજેજ નમાવ્યા હતા.

એક દુઃખના બે લાગીયા થાય ત્યારે કુદરતી દુઃખ અરધુંજ થઈ જાય, તેમ એમને પણ થયું. શેઠ જરા હોશમાં આવ્યા અને પોતાની ગુમાન ભરી પત્નિને આવી આધિન, નમ્ર બનેલી જોઈ તેઓ પણ નમ્ર થયા, છાતી પર પડેલા માથા પર પોતાનો હાથ ફેરવ્યો અને છાતી સરતી ચાંપી.

“પ્રીયા, વહાલી, રડ નહિ !” એટલું માંડ માંડ તેઓ બોલી શક્યા.

“ન રડું તો શું કરું ? વહાલા ! મહારા બચ્યા ક્યાં ? મહારા બાળક ક્યાં ? લાવો, લાવો, તમારાજ આ બધા કારસ્તાન છે ! હું હવે એમ નહિ કરું ? હું તમને આધીન થઈ રહીશ ? હું હવે તમારાથી નહિ અંકડું, વહાલા, આવી મશકરી ન હોય ! વહાલા, મારો વાંક માફ કરો ? લાવો લાવો, ક્યાં સંતાડ્યા છે ? હવે તો હદ થઈ ! હું મરીશ હો ! હવે પડીશ—” એટલું બોલી બેબાકળી બની મોઢું મોકળું મુકી દીધું.

શેઠને દયા આવી, તેને ગોદમાં લઈ ચાંપી, આંસુ લુછતાં કહયું—“ પ્રિયા, ન રડ, આમ થેલી ન થા, ગઈ વસ્તુ પાછી આવતી નથી. મરેલા જીવતા થતા નથી, આમ અફસોસ કરવાથી કાંઈ વળવાનું નથી ઉઠ, ઉભી થા.”

શેઠે હાથ ઝાલી લયલાને બેડી કરી સ્વસ્થ બેસાડી. લયલા કાંઈ બોલી શકી નહિ. એવામાં શમસુદીન શેઠ મળવા આવ્યા છે, એમ આયાએ કહેવાથી લયલા ઉઠી સામે ખુરસીપર બેડી.

શમસુદીન આવી શેઠને યા અલી મદદ કરી શેઠની પાસે બેઠો. શમસુદીન ઘણો દીવંગીર જણાયો, તેની આંખમાં આંસુ વહેતા સ્પષ્ટ દેખાતા હતા, મોં ઉતરેલું હતું અને ઘડી ઘડી રૂમાલ વતી આંખો લુછતો હતો. લુચ્યા માણસો પોતાનો દાવ રમવામાં બહુ કુશળ હોય છે, અરજ કહયું છે કે—

રણકો ભારે કરતો ખાલી ઘરને,
મ્યુર બહુ પ્રલપે,
ચિતા બાજ ન બોલે,
તો પણ શીકાર ઝટ ઝડપે.

[દોલતરામ.]

નમન નમન મેં ફેર હય,
બોત નમે નાદાન,
દગલ બાજ ઉત્તા નમે,
ચિતા ચોર કમાન.

શેઠને શમસુદીને દીલાસો આપ્યો અને પોતે તેમના દુઃખમાં કેવોએ દુઃખી હોય તેમ જણાવ્યું. અતે કામ-કાજ પુછી કામે વળગ્યો.

હયત્રા ઉડી પોતાના દીવાનખાનામાં ચાલી ગઈ હતી. હવે શેઠ એકલા પડ્યા આરામ ખુરશી પર લાંબા થઈ પડ્યા, અનેક તર્ક વિતર્ક કરતાં નિદ્રાવશ થયા, આ દુઃખમય સૃષ્ટીમાંથી સ્વપ્ન સૃષ્ટીમાં વિચરવા લાગ્યા.

પ્રિય વાંચક! મહમદઅલી શેઠ સ્વપ્ન સૃષ્ટિમાં વિચારવા લાગ્યા આપણે તેમની સ્વપ્ન સૃષ્ટિનો જ્ઞાનદંડ અવલોકવા જવું છે પણ હાલ તો થોડો વખત થોભી જા!!

~~શ્રી. હ. હ. મિત્ર~~
શ્રી. હ. હ. મિત્ર
મંડળ વતી જોગલ ગુલામઅલી લાલજીએ ગ્રાંટ-
રોડ, સ્લેટર રોડ, મુંબઈમાં પ્રગટ કરી.

આ ચોપડી મુંબઈ મધ્ય ફુગરી મારકેટના સામે આવેલા
ધી "મુસલીમ" પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ (જાપાનનું) માં
જોગલ ગુલામઅલી મહમદભાઈ શરીફભાઈએ છાપી.

KALAJA

THE & SONS

ખોજ કાજી મીઠા
 કે ખોજ જમાનખાના સામે -

COPY RIGHT સુખદ. નં. ૩. S. V. GORAKSHANATH

‘મહાર ગામના ઝારડોં ઉપર પુરતું’ ધ્યાન આપવામાં આવેલે.

